

Edvard Said

O MAHMUDU DERVIŠU

Mahmud Derviš je rođen 1942. u Al-Birvi, palestinskom selu koje su Izraelci spravili sa zemljom šest godina kasnije. Dok je radio kao urednik i prevodilac u glasilima Komunističke partije Izraela, izraelske vlasti su ga više puta hapsile i kinjile. Do ranih sedamdesetih, kada se preselio u Bejrut, stekao je reputaciju vrhunskog pesnika, svakako najdarovitijeg arapskog pesnika svoje generacije. Brzo je došao u dodir sa Palestinskom oslobodilačkom organizacijom (eng. *Palestine Liberation Organization*, PLO) i postao nezvanični nacionalni pesnik Palestine. Ipak, u to vreme održavao je bliske veze s izraelskim društvom i kulturom, te se isticao kao jedan od retkih Arapa koji su poznavali i ceniili velike izraelske pesnike poput Hajima Nahmana Bjalika.

Nakon 1982. godine, Derviš je postao izgnanik i živio je u glavnim gradovima arapskog sveta poput Kaira i Tunisa, pre no što se nastanio u Parizu, gde i danas živi.¹ Kao čovek izuzetne inteligencije, igrao je (premda nevoljno) važnu političku ulogu u PLO. Najmanje deset godina bio je veoma blizak Jaseru Arafatu, prvo kao savetnik, a zatim, od 1978. godine, kao član Izvršnog komiteta PLO. Nikada nije bio član neke političke partije; zbog svoje oštroomne duhovitosti, nedvosmislene političke nezavisnosti i izuzetno prefinjene kulturne osetljivosti, nije bio blizak gruboj palestinskoj i arapskoj politici. Ipak, pesnički prestiž činio ga je politički neprocenjivim, a njegovo poznavanje izraelskog života i društva bilo je korisno i za rukovodstvo PLO.

No, nelagodnost koju je osećao prema organizovanoj politici nikada ga nije napustila, a krajem osamdesetih čak se i pojačala. Često bi svedočio tome kako ljudi iz organizacije i sam Arafat pretvaraju njegove umešne i elokventne govore u nešto zamagljeno i pompezno. Njegova vizija politike bila je istovremeno tragična i swiftovska, pa nikoga nije iznenadilo kada je podneo ostavku na članstvo u Izvršnom komitetu PLO u znak protesta zbog potpisivanja Sporazuma iz Osla u jesen 1993. Njegove izuzetno oštre primedbe upućene Arafatu i drugima procurele su u štampu i objavljene su širom Izraela i arapskog sveta: „Vi ste mrtvi”, praktično im je poručio. Jednom prilikom, Arafat se požalio da su Palestinci „nezahvalan narod”. „Onda nađi sebi drugi narod”, ljutito mu je odgovorio Derviš.

Upoznao sam Derviša 1974. godine i od tada smo bliski prijatelji. On uređuje *Al-Karmel*, tromesečni književni i akademski časopis koji se objavljuje na Kipru, a u kom je objavljeno i nekoliko mojih eseja. Međutim, retko se viđamo, i najviše komuniciramo telefonom. Derviš čita engleski i francuski, ali ne govori tečno nijedan od ta dva jezika, iako je gotovo deceniju živio u Francuskoj. Njegovo emotivno i estetsko okruženje ostalo je arapsko, a u manjoj meri (iz očiglednih razloga) i izraelsko. Uprkos jasnoj ironiji i činjenici da ne živi ni u Palestini ni u Izraelu, on je veoma prisutan u životima oba naroda.

¹ Said ovaj tekst piše 1994. (*Prim. red.*)

Ima brojnu publiku širom arapskog sveta (već do 1977. godine prodato je preko milion primeraka njegovih knjiga), ne samo među Palestincima, iako ne podilazi nijednoj publici. A zbog njegovog dugogodišnjeg angažmana u Izvršnom komitetu PLO, čitaju ga i prate u Izraelu. Pre nekoliko godina, pesma u kojoj je izrazio oštar stav prema Izraelu bila je predmet rasprave u Knesetu, narodnom predstavništvu Izraela, jer se u velikoj meri obraćao publici sa druge strane. Nijedan drugi palestinski književnik – čak ni romanopisac Emil Habibi, koji je dobio Izraelsku nagradu 1992. godine, a koga je Derviš potom javno osudio zbog toga što ju je prihvatio – nema takav uticaj.

Kod Derviša, privatno i javno uvek su u napetom odnosu, pri čemu snaga i strast privatnog ne umeju da se prilagode ispitima političke korektnosti i manirima javnog. Ali, kao pažljiv pisac i majstor zanata, Derviš je ujedno i pesnik-performer kakvih na Zapadu nema mnogo. Njegov stil je u isti mah vatren i neobično intiman, namenjen neposrednoj reakciji žive publike. Samo nekolicina zapadnjačkih pesnika – Jejts, Volkot, Ginzberg – poseduje tu neodoljivo retku kombinaciju opčinjavajućeg javnog nastupa i snažnih i često hermetičnih osećanja. Poput njih, Derviš je i izvanredan tehničar, koji izrazito bogatu arapsku tradiciju prozaide koristi na inovativne načine. To mu omogućava da postigne nešto veoma retko u savremenoj arapskoj poeziji: izuzetnu stilsku virtuoznost u dodiru s izbrušenim i (zbog svoje rafiniranosti) krajnje jednostavnim pesničkim izrazom.

Oda, odnosno kasida, „Jedanaest zvezda na poslednjem andaluzijskom nebu” napisana je i objavljena 1992. godine. Nastala je kao odgovor na tri različita događaja; to su: obeležavanje petstote godišnjice Kolumbovog putovanja 1492. godine, Derviševo prvo putovanje u Španiju, te odluka PLO da uđe u mirovni proces pod pokroviteljstvom SAD i Rusije, što je započeto Madridskom konferencijom u oktobru 1991. Pesma je prvobitno objavljena u palestinskom dnevnom listu *Al-Quds* koji se uređuje u Londonu. Njen melanholičan i udaljen ton odmah je protumačen kao alegorijska kritika Arafatovog političkog zamora: „Zoru neće donijeti vitez što iz krajeva poslednjih ezana dolazi...”² Zaista, ovi stihovi imaju ton obeshrabrene malodušnosti i poraznog fatalizma što je, po mišljenju mnogih Palestinaca, obeležilo suštinu pada palestinske države, koja je, poput andaluzijske, stigla do veličanstvenog kulturnog vrhunca samo da bi pala na dno i postala predmet otimanja, i konkretnog i metaforičnog.

Ali to objašnjava samo jedan aspekt pesme. Njen naslov na arapskom jednostavno glasi „Jedanaest zvezda”, a ja sam dodao objašnjenje „na poslednjem andaluzijskom nebu”³ da bih istakao savremeni kontekst pesme. „Jedanaest zvezda” je, međutim, citat iz sure o Jusufu iz Kurana: „Kada Jusuf reče ocu svome: 'O oče moj, sanjao sam jeda-

² Prema: Derviš, Mahmud. (2008). *Beskraj od trnja*. (Mirza Sarajkić, prev.). Sarajevo: Zalihica, 43. (Prim. prev.)

³ Zbog ove Saidove napomene, u navođenju naslova pesme odstupa se od naslova citiranog prevoda Mirze Sarajkića („Jedanaest zvijezda – Zadnje večeri na ovoj zemlji”), te se zadržava Saidova verzija kojoj leksički i semantički odgovara dalja analiza. (Prim. red.)

naest zvijezda, i Sunce i Mjesec, i u snu sam ih vidio kako mi se pokloniše'.⁴ Otac ga upozorava da ništa od toga ne govori braći, jer bi mogli da mu naude zbog njegovog dara i vidovitosti; Jusufu je tada rečeno da ga je Gospod izabrao da tumači događaje, što znači da mu je data božanska moć proricanja. Tako pripovedač Derviševe kaside podrazumeva i prednosti i mane mogućnosti da vidi sve što drugi ne mogu, a to je u ovom slučaju važnost koju pad Andaluzije ima za današnje Palestince, posebno njihove lidere. Prilično iznenađujuće, Derviš zapravo proriče događaje koji će se odigrati godinu dana kasnije (u septembru 1993), kada su Izrael i PLO potpisali svoj „istorijski” Sporazum u Oslu.

Međutim, umetničku koherentnost ovoj pesmi ne nudi njena aktuelnost već način na koji proširuje najnoviju fazu Derviševe poezije i uključuje nove situacije i slike, od kojih je veliki deo odlično prenet u engleskom prevodu. Otkako je Derviš napustio Bejrut 1982. godine, jedan od osnovnih toposa njegovih stihova nije samo mesto i vreme kraja (razne palestinske seobe postaju njegova česta referentna tačka), već i ono što se događa nakon kraja, osećaj života posle sopstvenog vremena i mesta, kako preživljavanje katastrofe raste u ezoteričan i egzotičan okvir za pesnika i njegov narod. „Zemlja nas steže i zbija u prolaz taj poslednji”, piše on 1984. godine:

*[...] jer smo vidjeli lica onih
Što nam čeljad pobacaše kroz prozore ovog zadnjeg kosmosa.
Zvijezda naša objesit će ogledala.
I gdje ćemo onda otići, nakon granice posljednje
I gdje će onda ptice odletjeti, nakon neba zadnjega⁵*

U odi „Jedanaest zvezda na poslednjem andaluzijskom nebu” zemlja i neprijatelji više nisu osnovni problem koji gura narod preko ivice. Sada smo odgovorni „mi” i sudbina, predstavljena padom Granade 1492. godine. A poezija zamenjuje istoriju kao mesto stvarnosti, slično pesmi „O samom postojanju” Volasa Stivenisa:

*Palma na kraju uma,
s one strane poslednje misli, uzdiže se
u bronzanoj daljini
ptica sa zlatnim perjem...*

Ipak, Derviševo povlačenje u ovoj odi nije isto kao u Stivensovim stihovima ili kod Jejtsa u „Jedrenju u Vizant”. Poezija za Derviša nije samo način da pristupi neobičnim saznanjima ili udaljenom carstvu u kom vlada red, već je u pitanju uznemirujuća mešavina poezije i kolektivnog sećanja koji neprestano vrše pritisak jedno na drugo. A paradoks biva još jasniji kada zlokobna i preteća stvarnost postane deo sna i kada ga re-

⁴ Kur'an. (2009). (Besim Korkut, prev.). Sarajevo: Anis Alijić, 235. (Prim. prev.)

⁵ Prema: Derviš, Mahmud. (2008). *Beskraj od trnja*. (Mirza Sarajkić, prev.). Sarajevo: Zalihica, 38. (Prim. prev.)

produkuje – kao u jedanaestom delu ove pesme, gde ponavljanje reči „violine” ruši teskobnu dijalektiku, ali bez razrešenja ili prevazilaženja. Ova napeta i svesno nerazrešena odlika Derviševe novije poezije postaje primer onoga što je Adorno nazvao „poznim stilom”, u kom se spajaju konvencionalno i eterično, te istorijsko i transcendentno estetsko, kako bi pružili zapanjujuće opipljiv osećaj prevazilaženja svega što je iko ikada doživeo u stvarnosti.

(S engleskog preveo Dragan Babić)